

URTX

T

**RES MONESTIRS CISTERCENCOS
DE LA COMARCA DE TÀRREGA A
LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVI**

Eufemià Fort Cogul
Ed. a cura de Gener Gonzalvo Bou

TRES MONESTIRS CISTERCENCS

DE LA COMARCA DE TÀRREGA A

LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVI

Eufemià Fort Cogul

Historiador

Ed. a cura de Gener
Gonzalvo Bou

Nota prèvia de l'editor

Eufemià Fort i Cogul, historiador incansable, va nèixer a la Selva del Camp l'any 1908. Després d'estudiar al Seminari de Tarragona, el cardenal Vidal i Barraquer el féu ajudant de l'arxiver diocesà, mossèn Sanç Capdevila (natural de la vila urgellenca de Maldà). Fort i Cogul, un xic malaltís, fou enviat a Santes Creus per a fer-hi convalescència, i allà se li despertà la vocació del que ha sigut fins avui el millor historiador del monestir santescreuí. Va exercir com a professor de llatí, i una activa tasca periodística, a partir de 1927, a Tarragona. El 1931 es traslladà a Barcelona, on feia nombroses consultes a l'Arxiu Reial. Va ésser deixeble de Pompeu Fabra a la Universitat de Barcelona, i va obtenir de la Generalitat el títol de professor de català, que va exercir fins al 1937. Depurat amb la guerra civil, va muntar un negoci familiar, que li permeté de viure a Barcelona.

Molt vinculat a Santes Creus, el 1947 va fundar oficialment el seu Arxiu Bibliogràfic. Treballà incansablement en la història de Santes Creus, i també amb diverses monografies sobre la seva vila nadiua. Fou també un dels principals impulsors dels Col·loquis d'Història del Monaquisme Català, i gran participant a les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos, inaugurades a Martorell el 1950. Va ésser col·laborador de nombroses revistes d'història del monaquisme, com "Analecta Sacra Tarraconensia" o al "Butlletí Arqueològic" de Tarragona. Va guanyar diversos premis de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de la Fundació Vives Casajuana. Eufemià Fort i Cogul va morir sobtadament l'any 1979'.

El treball que publiquem és un dels molts d'inèdits que restaren sense publicar, arran de la seva prematura i sobtada mort. Fa uns anys, la seva família en féu llegat del seu arxiu personal a l'Arxiu Històric de Tarragona, on, excel·lentment atesos pel seu director, Dr. Jordi Piqué, i el tècnic arxiver Josep M. Grau i Pujol, hem pogut accedir a aquest treball urgellenc (Signatura 890), que ara donem a l'estampa a la nostra revista URTX. En concret, es tracta d'un treball que Eufemià Fort llegí a Tàrrega, en ocasió de la 16 Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos celebrada a la nostra ciutat l'any 1973, i que, per raons que desconeixem, no es van publicar en el seu moment. Valgui, doncs, aquesta publicació, també com a homenatge envers aquest gran historiador que treballà incansablement pel país en temps difícils.

Gener GONZALVO i BOU

Entre les noves adquisicions llatines de la secció de manuscrits de la Bibliothèque Nationale de París, assenyalat amb el núm. 3094, ha ingressat una relació del viatge que entre els anys 1531-1533 realitzà a la Península Ibèrica l'abat de Claravall, considerat el General de tot l'orde cistercenc, fra Edmon de Saulieu. La relació és del seu secretari, un monjo del mateix orde i monestir, anomenat fra Claude de Bronseval. Aquest viatge ha estat publicat

recentment en una bella edició de les Presses Universitaires de France en dos volums, amb el text llatí en les planes parelles i la traducció francesa a les planes senars; transcripció i traducció degudes al nostre estimat amic historiador de l'orde cistercenc, fra Maür Cocheril, monjo de l'abadia de Santa Maria del Port de la Salut a Entrammes-Mayenne, de França, que, a l'ensem, l'ha il·lustrat amb algunes notes d'interès.

No en publicarem el text llatí originari, ni una traducció catalana, ni tan solament una adaptació de la versió francesa². Seguirem, poc o molt, la relació itinerària del seu pas, principalment en allò que ateny a les tres cases femenines de l'orde cistercenc properes a Tàrrega, com són la de Vallbona de les Monges, afortunadament encara subsistent, la de Vallsanta, a Guimerà, i del Pedregal, al Talladell, aquestes dues dissortadament desaparegudes ja fa segles.

L'evocació que fra Claude de Bronseval fa de les tres esmentades abadies femenines ens donarà ocasió a algun brevíssim comentari nostre, a afegir-hi alguna altra notícia que s'hi adigui, i a vivificar el record abaltit d'aquestes cases cistercenques tan mancades de bibliografia específica, que de les dues darreres no en coneixem cap títol³.

De Montserrat a Vallbona

El manuscrit té dues falles molt notables; del foli 9 al 17 i del 97 fins a l'acabament. La més sensible és la primera, que ens priva de saber com l'Abat General de Cister arribà a Catalunya, quan, i per on hi accedí; la segona falla es produeix quan ja aquell personatge i el seu seguici tornaven vers el seu monestir i ja eren a Carcassona; fora, doncs, de les fronteres de Catalunya.

La primera notícia de l'Abat General i del seu acompanyament en terres catalanes és del 21 de març de 1532, situats prop de Collbató, una mica abans d'arribar-hi, i tot accedint a Montserrat, on ja eren aquell mateix dia. L'endemà ja en sortiren, i per Igualada i per Tous anaren a dormir a Santa Coloma de Queralt. Represa la marxa, el dia 23, tot passant a les envistes de lluny del castell de Vallespinosa i del Pont d'Armentera, ja arribaren al monestir de Santes Creus. Era, el dissabte, vigília de la dominica de Rams.

El dimarts sant, dia 26, en sortiren vers Poblet, passant per Cabra i el seu coll, per Barberà, per la Guàrdia dels Prats i per l'Esplugu de Francolí. Arribaren aquell mateix dia al gran monestir, d'on no en sortiren fins el dia 7 d'abril, diumenge després de Pasqua; és a dir, que romangueren gairebé quinze dies a Poblet. D'allí arribaren al Tallat, priorat pobletà i servit per tres monjos de l'orde. Hi feren nit. L'endemà repregueren el camí vers Vallbona de les Monges. Passaren per Montesquiu, població del senyoriu d'aquest darrer monestir. Fra Claude de Bronseval ens diu d'aquest poblet que durant les guerres entre el rei Ferran i el seu fill -hauria de dir, però, les guerres civils de Joan II a causa del Príncep de Viana- fou

destruït i anorreat. Només en restava intacta l'església.

És probable que Montesquiu presentés les nafres de la passada guerra civil catalana, escaiguda feia una seixantena d'anys, i que les seves defenses fossin aterrades i així les haguessin vistes o trobades els viatgers. Era una pràctica molt corrent la d'abisar les forteses que en un procés bèl·lic s'haguessin resistit al vencedor. Interpretem així el cas de Montesquiu, que llavors, 1532, no deuria estar pas deshabitat -la crònica parla de destrucció, no d'abandonament-; perquè aquella mateixa centúria, i com a conseqüència de les disposicions emanades del concili de Trento, els habitants de Montesquiu foren convidats a traslladar-se a Vallbona de les Monges. Les disposicions conciliars establiren que els monestirs de dones no poguessin romandre en despoblat. La ruïna de Montesquiu, ajudada per les condicions favorables que les monges de Vallbona els oferiren, determinaren que els habitants del poblet encimbellat es traslladessin a la vall, construïssin llurs cases a redòs del monestir, i originessin d'aquesta manera l'actual agrupament humà de Vallbona de les Monges.

Vallbona de les Monges

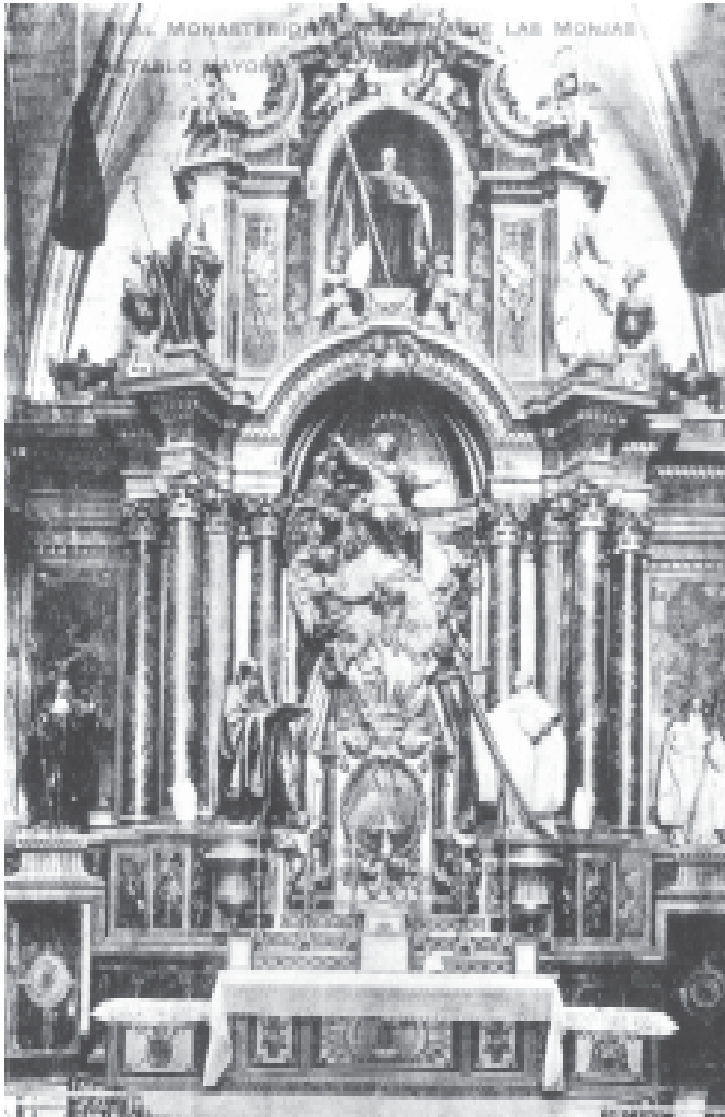
L'abat general del Cister i el seu seguiment arribaren a Vallbona aquell mateix dilluns, 8 d'abril de 1532. Llavors, doncs, el monestir de monges cistercenques romania sol encara. Al seu redòs no hi habitava ningú, llevat dels indispensables servidors del monestir.

Fra Claude de Bronseval ens els descriu tot voltat d'una paret de tàpia. L'abat general i el seu seguiment foren degudament rebuts a la primera porta de la plaça per l'abadessa i totes les religioses del monestir. Una per una besaren la mà de l'abat, i tots junts entraren a l'església. Allí fou celebrada una breu funció: una pregària i la benedicció. Acabada aquesta cerimònia, els viatgers anaren a les cambres que tenien disposades i es canviaren els hàbits que portaven de cavalcar i viatjar pels regulars de l'orde cistercenc.

Llavors l'abat general i el seu secretari reuni-

Eufemià Fort i Cogul
(1908-1979)

Retaula major de l'església del monestir de Santa Maria,
a començaments de segle.
(Foto: Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga)

ren les monges al Capítol, on l'abat pronuncià una allocució, hi féu llegir la "Forma de la Visita", que els traduí i explicà un monjo intèrpret que anava amb ells. Foren degudament inspeccionats el sagrari i els llocs regulars. Després fou celebrada la missa conventual i els viatgers esmorzaren. Seguidament l'abat practicà l'escrutini.

Bronseval ens diu que en aquest monestir llavors hi havien moltes més cambres particulars que cambres monàstiques: molts amagatalls, racons i recambrons. Però només hi havia trenta monges. El cronista detectà a Vallbona un ambient de propietat, de senyoriu: això meu, allò teu; la casa de tal religiosa, la cambra de tal altra. Aquesta mena de vida regular que menaven les monges de Vallbona encaixava poc amb la pobresa que hi hauria volgut el cronista; que no hi aprecià l'observància regular deguda, ni la pràctica de les cerimònies consuetes a l'orde, ni tan solament el silenci. Bé que reconegui que la pràctica del silenci monacal és una observància

desacostumada generalment als monestirs hispànics.

No tot fou desagradable als ulls de Bronseval en la seva visita al monestir de Vallbona de les Monges. De la mateixa manera que consigna les irregularitats esmentades, recull que totes les religioses sense excepció es demostraren humilment obedients a l'abat general, i que aquest els donà aquell dia nombroses normes i consells per a millorar-ne la vida espiritual i la pràctica de la Regla de san Benet.

L'endemà, dia 9, oïda la missa, reuní el Capítol després de Prima, i hi féu llegir i traduir les ordinacions de la seva visita, que foren moltíssim humilment rebudes per les monges: el superlatiu és del cronista.

En havent dinat, l'abat general s'acomiadà d'aquelles bones filles seves, les beneí. I plorant, tota la comunitat l'acompanyà fins a la porta exterior del monestir. Val la pena de remarcar aquest estat d'esperit tan favorable de les monges de Vallbona, que no s'està de consignar Bronseval, i que les allibera dels durs retrets que aquest cronista els formula, d'alguns detalls relaxats en la pràctica monacal vallbonenca, o d'observàncies senzillament dessuetes. Segurament que als ulls de l'abat general aquestes coses eren menys contundents. Allò que veritablement comptava era l'esperit sincer amb què les monges de Vallbona vivien la seva professió. Les disconformitats amb la disciplina regular practicada a França, posem per cas, podien sorprendre els viatgers francesos. Fins i tot podien considerar-se atemptatòries a una conformitat desitjable com a pràctica universal de tot l'orde cistercenc. Per això deixava incòmode la puritat de la professió regular on el total lliurament era inquestionablement sòlid.

Els viatgers emprengueren el seu camí. Passaren per la vileta de Rocafort de Vallbona, de la senyoria d'aquest monestir. Seguiren per Ciutadilla i aviat arribaren al monestir de Vallsanta, a la riba del riu Corb.

Vallsanta

El monestir cistercenc femení de Vallsanta havia tingut el seu origen primitiu al santuari de la Mare de Déu de la Bovera, encara avui subsistent al terme de la vila de Guimerà. Aquest monestir assolí una relativa importància, i fins i tot una més que discreta projecció artística. Sembla que mai no comptà amb una comunitat de monges nombroses com el monestir de Vallbona; però la nòmina comunitària de tots els temps ens donaria una copiosa llista de llinatges de la Catalunya de cada època.

La seva església monacal, per que les restes que veiérem encara fa una mitja centúria, havia d'ésser gòtica i de singular bellesa.

L'abat Edmon de Saulieu hi arribà el mateix dimarts, dia 9 d'abril de 1532. Llavors el monestir comptava amb l'abadessa i set monges, totes les quals sortiren a rebre l'abat general. Després de les salutacions de ritual, els viatgers entraren a l'església; i d'allí al Capítol. L'abat hi pronuncià una breu exhortació a la comunitat, que fou traduïda per l'interpret que es portava, i que exposà així mateix la forma de la visita. Tant l'abat general com l'estol que l'acompanyava anaven amb hàbit de viatjar i cavalcar. Altrament, ja era tard i per això deixà per a l'endemà la pràctica de la visita al Santíssim Sagrament, quan anés induït amb l'hàbit regular. Aquella tarda, però, accedí a passar visita al cor i els altres llocs regulars del monestir.

L'hostatgeria monacal no tenia prou lloc per a aconduir tot el seguiment de l'abat, no tal solament hi havia al monestir de Vallsanta estables per al bestiar amb què viatjaven els visitadors. Per això l'abat general envià uns criats seus al veí poble de Guimerà a cercar acolliment. I havent seguit les dependències monacals i després d'haver-ne captat la pobresa, retornà al Capítol, on efectuà l'escrutini. L'abat Saulieu es retirà a les cambres reservades, i els seus ajudants anaren a Guimerà, juntament amb els criats que havien cercat allotjament.

L'endemà, dia 10, de bon matí, ja foren represes les tasques de la visita. Després de la missa, l'abat reuní per tercera vegada el Capítol on féu llegir la carta de la visita i hi féu els comentaris escaients. Les monges li prometeren que seria observada en tot i per tot, tal com l'abat general havia disposat. S'acomiadaren de les monges i partiren envers Verdú.

El monestir de Vallsanta no subsistí sinó mitja centúria, o menys temps encara, a la visita de fra Saulieu que acabem de relacionar. No precisament per decadència monacal, perquè no s'hi produí. El monestir era de comunitat reduïda durant la visita de l'abat general l'any 1532; però és que mai no havia estat gaire nombrosa. Una comunitat reduïda no significa mai un monestir decadent. Altrament, no es dedueix del text de Bronseval que la comunitat de Vallsanta fos trobada en procés de relaxació. El cronista no assenta en tota la seva relació ni una sola frase diminutòria a les monges de Vallsanta, ans acusa una visita normal a una comunitat que es comportava normalment. Si alguna cosa hi sobressurt és la pobresa de les estances monestirials, que mai no poden comportar un retret pejoratiu.

Vallsanta, edificat en despoblat, caigué fulminat per les disposicions conciliars tridentines que ja hem dit, que obligaven els monestirs de monges a romandre en despoblat. Ans d'acabar aquella centúria coneixem que ja feia temps que el monestir femení de Vallsanta havia deixat d'existir. El 1589 fou unit al de Sant Hilari de Lleida. Les seves monges hi degueren anar.

Els edificis de Vallsanta foren apropiats pels senyors de la vila de Guimerà, amb cognoms d'Èvol, d'Aragó, de Castre i de Pinós. Un membre d'aquests llinatges, el 1594 arrendava els edificis monacals, amb l'obligació per part de l'arrendatari de conservar-los i respectar-ne la integritat. Aquest arrendatari conreava les terres immediates al monestir, i que hi havien pertanyut. En aquella darrereria del segle XVI, l'església es conservava bé, i sota inventari, eren confiats a la custòdia de l'arrendatari dels altars, els mobles del culte, els retaules, les robes litúrgiques i totes les altres coses que s'hi contenien. Però aquest estat de coses anà

Façana de l'ermita de Santa Maria del Pedregal
(Foto: Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga)

desmillorant i caient. No fa massa anys que encara subsistien detalls artístics de les parets de l'església que foren malvenudes i desmuntades. Ara resta ben poca cosa del que un dia fou el monestir de Vallsanta.

Però cal que reprenguem el fil de la història dels viatgers que havíem deixat camí de Verdú. Després de remuntar la vall del Corb, a tocar del qual era bastit el monestir de Vallsanta, els viatgers es trobaren amb una plana molt fèrtil, segons anota Bronseval, poblada d'ametllers, oliveres i diverses altres menes d'arbres. Arribats a la vila de Verdú, s'allotjaren al castell o casa procura que hi tenia el monestir de Poblet. Allí dinaren, i després emprengueren el camí devers el monestir de monges del Pedregal, situat al terme del Talladell, entre la vila de Verdú i Tàrrega.

El Pedregal

El monestir del Pedregal era una fundació del segle XII. Mai no fou un monestir important. Fra Claude de Bronseval en fa una pessimista descripció aquell dia 10 d'abril de 1532. El trobaren en una completa ruïna espiritual i material, diu textualment fra Bronseval. La primera cosa que feren en arribar-hi, fou entrar a l'església. Després d'una curta pregària l'abat general passà la visita als locals monestirials, que no tenien res de regulars. Hi trobà diverses cambres particulars, llavors plenes de noies que les habitaven. La mateixa església, que era una peça bella i havia estat bastida solemnement, presentava el presbiteri en molt mal estat. Semblava que només les parets s'aguantaven. L'agençament d'aquesta església semblà molt pobrement disposat als ulls de Bronseval. Res no hi lluïa; res no hi havia que denotés la cura que reclamen els llocs i objectes destinats al culte diví.

Les monges del Pedregal vivien en règim de propietat. Anaven allà on els abellia i en tornaven quan volien. "No gaire lluny del Pedregal - i ara traduïm al peu de la lletra el text llatí del cronista- hi havia la vila anomenada Tàrrega. Coneixedors les autoritats d'ella de la vinguda de l'abat general, n'estaven moltíssim contents, perquè esperaven que s'en seguiria la reforma i l'esmena d'aquelles monges. Aquestes autoritats vingueren a la casa on s'allotjava l'abat general i li feren present de fruits de la terra, i s'oferiren de fer tot allò que calgués perquè els ordenaments de l'abat general fossin complets". L'abat general i tot el seu seguici no s'allotjaren, doncs, al Pedregal, sinó que ho feren a la vila de Tàrrega.

L'endemà l'abat general, acompanyat de l'interpret, tornà al monestir del Pedregal, on re-

dactà una breu carta de visita que fou lliurada en llengua castellana a les monges, sense que se'n reservés una còpia. Celebrà la missa, reuní el Capítol i donà per llesta la visita, tot tornant a Tàrrega.

Cal creure que d'aquella visita en seguí el redreç del monestir del Pedregal, sobre el qual es manifestaren tan ben disposades les autoritats targarines. Malgrat les disposicions del concili de Trento, el Pedregal ni fou transferit dins d'una població, ni fou suprimit, ans perserverà fins a la primeria del segle XVII. L'any 1604 fou manat extingir per l'abat general de l'orde, fra Edmon de la Creu, abat del Cister, que visità els monestirs catalans, en la qual visita el sorprengué la mort al priorat pobletà de Natzaret, de Barcelona, i fou enterrat al sòl de l'església del monestir de Poblet. Fra Edmon de la Creu delegà en l'abat de Poblet, fra Simó Trilla, perquè suprimís el monestir del Pedregal, i unís les seves rendes i obligacions al de Sant Hilari de Lleida, on passaren a residir les monges que restaven al monestir del Pedregal.

La carcassa monestirial del Pedregal subsistí en un procés de ruïna durant molts anys al costat del camí de Tàrrega al Talladell. La paròquia d'aquesta població es féu càrrec de la imatge de santa Maria que presidia l'antic monestir, que obtingué singular veneració. L'edifici durant les guerres dinàstiques del segle XIX serví de pedrera i de dipòsit de materials que utilitzaren per a fortificar-se els del Talladell.

De Tàrrega cap a València

L'abat general dinà a Tàrrega aquell dia, 11 d'abril de 1532. En havent dinat, ell cavalcà la seva mula per a partir. Ja s'hi disposava, quan les autoritats targarines comparegueren a ferli els honors del comiat. Agraïda aquesta gentilesa, la comitiva emprengue viatge cap a Golmés, Bell-lloc i Lleida, on practicaren la visita al monestir femení de Sant Hilari. El dia 13, per Serós, arribaren al monestir masculí d'Escarp. El dia 15 sortiren cap a Flix, Ascó i Camposines, on passaren la nit; l'endemà reprengueren vers Pinell de Brai, Benifallet i Tortosa, on feren nit, i d'on sortiren cap a la Sènia i d'allí al monestir de Benifassà, ja pertanyent al regne de València.

Remarcarem que tot i la categoria indiscutible de l'abat general de tot l'orde cistercenc, aquest viatjava amb un seguiment ben migrat, que coneixem detalladament i per això el volem esmentar. La petita comitiva que l'abril de 1532 que l'abril del 1532 visità Tàrrega i els monestirs cistercencs propers que hem dit, estava formada per aquestes persones:

1. L'abat general del Cister, fra Edmon de Saulieu.
2. El seu secretari de visita, fra Claudi de Bronseval, monjo de Clairvaux.
3. El seu capellà, fra Joan de Vicelieu, monjo també de Clairvaux.
4. El seu tresorer, mestre Joan Gallot, sacerdot secular, rector de Vandevilla.
5. El seu ajuda de cambra, Esteve Parisot de Riel.

6. El seu palafrener, que curava de les cavalcadures, Bernat Aurelot de Longchamp.
7. El cuiner, Fidel de Longchamp.
8. L'ajudant de cuina, Joan de Flive.

Tot plegat vuit persones, que era una companyia ben migrada, considerades les composicions que integraven les dels viatgers d'aquells temps.

Notes

¹ Notes biogràfiques extretes del Pòrtic de Miquel Coll i Alentorn, a "Miscel·lània Fort i Cogul", Montserrat, Publicacions de l'Abadia, 1984, pàgs. 5-9.

² Fa uns anys es va fer una edició llatina i castellana, a cura de Francisco Calero: BRONSEVAL, Claude de: *Viaje por España: 1532-1533 (Peregrinatio Hispanica)*, Madrid, Fundación Areces, 1991, pàgs. 89 i ss., pel que fa als monestirs catalans descrits ací (Nota de l'editor)

³ D'ençà del 1973, s'han fet diverses aportacions historiogràfiques respecte a aquests monestirs. Pel

que fa a Vallbona, la bibliografia és molt extensa, però valgui el magnífic volum de Josep Joan PIQUER i JOVER: *Abaciologi de Vallbona*, Santes Creus, 1982; També vegeu el volum (DD.AA.): *Els monestirs cistercencs de la Vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 1989; pel que fa a Vallsanta, vegeu: GONZALVO, Gener/DUCH, Joan: *El monestir cistercenc de Santa Maria de Vallsanta*, a "Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi", XIV (Barcelona, 2000), pàgs. 113-134. (Nota de l'editor)